

At gøre arkæologi

Refleksioner over udgravningen som videnskabelig praksis

Af mag.art. Torsten Madsen, lektor v. afdeling for Forhistorisk Arkæologi, Aarhus Universitet

Arkæologien er i omverdenens billede ofte identisk med udgravningen, og har ofte levet højt på det skær af romantik og eventyr, der er forbundet med denne. Internt i faget er holdningen til udgravninger naturligt nok noget mere jordnær, og med en bred variation i opfattelsen af dens vigtighed og position. I denne artikel, der er den første af to, som vil blive bragt i Arkæologisk Forum, anskuer jeg udgravningen som den centrale videnskabelige praksis i arkæologien, og som en uadskillelig del af den arkæologiske forskningsproces. Hvad dette indebærer - teoretisk og praktisk - forsøger artiklen at uddybe ved at se nærmere på arkæologiens opfattelse af gravningen, det arkæologiske kildebegreb samt den historiske dimension i gravning og forskning. Herværende artikel lægger grunden for en kommende artikel om overgangen fra papirbaseret til digitalbaseret registrering og dokumentation. Men her først til gravningen som videnskabelig praksis.

Lad mig starte mine refleksioner over den arkæologiske udgravning med at berette om et besøg, jeg sammen med Jens Andresen aflagde hos et privat udgravningskonsortium i München i midten af halvfemserne. Firmaet, der var ejet og blev drevet af landmålere, kørte efter den mest retliniede positivistiske filosofi, jeg nogensinde har mødt. Der var arkæologer på lønningslisten, mest i form af studerende, men de havde underordnet betydning, for som lederen gav udtryk for: Det drejer sig i første omgang om at afdække kilderne. Det har vi arbejdsmænd til. Derefter bliver der foretaget en objektiv registrering af det, der bliver gravet fri. Det har vi landmålere til. Dokumentationen af udgravningen bliver overgivet til myndighederne. Her kan arkæologerne få adgang til den, og her kan de fortolke kilden. Det er det, de er uddannet til.

Der er nogle interessante og diskutabile tilkendegivelser her: Kan vi afdække en arkæologisk kilde? Kan vi foretage en objektiv og udtømmende beskrivelse? Kan vi overføre en kilde til et uafhængigt medie og på denne måde "redde" den? Der ligger også åbenlyst den opfattelse bag, at den arkæologiske udgravning er en rent teknisk foreteelse, der kan holdes adskilt fra den arkæologiske videnskab. For bl.a.

at belyse dette aspekt vil jeg ganske kort vende mig mod det videnskabsteoretiske udgangspunkt.

Realisme og konstruktivisme

Videnskaben har været karakteriseret ved to hovedtendenser: realisme og konstruktivisme. Realismen ser den ydre verden som virkelig og objektivt eksisterende uden sammenhæng med den menneskelige erkendelse, hvorfor det er muligt at opnå sand viden om denne verden. Konstruktivismen ser viden om den ydre verden som værende socialt konstitueret, uanset hvor virkelig verden end måtte være. Den opfatter også al menneskelig aktivitet og erkendelse som bevidst og målrettet (Laursen 2002:84-5). Vi kan heri nok umiddelbart genkende processuel og postprocessuel arkæologi, men rødderne til denne debat ligger langt tilbage i europæisk filosofi, faktisk helt tilbage til grækerne (Laursen 2002:86-8), så selv om vi måske nok synes at positivismen/processualismen er "gammeldags" og postprocessualismen er "moderne", så er det i et meget begrænset tidsperspektiv.

Der er næppe nogen, der vil påstå, at den ydre verden ikke er virkelig, eller at menneskets sociale bindinger ikke påvirker vores opfattelse

af virkeligheden, men fronterne bliver alligevel ofte trukket skarpt op. Sammenlign f.eks. Malmers "objektive" univers (1980) med Shanks og Tilleyes "subjektive" univers, hvor data højest "gør modstand" (1987). Denne dikotomiske opposition mellem realisme og konstruktivisme virker meget ufrugtbar, og ude af trit med videnskabens realiteter. I erkendelse af både det reale og det sociale aspekt kan vi bedre forstå videnskaben som en interaktion mellem menneskelige og ikke-menneskelige "agenter" (Laursen 2002:93-4). En tilsvarende holdning har Ian Hodder for nyligt givet klart udtryk for (1999:51-52).

Mit udgangspunkt er derfor at arkæologien som videnskab er konstitueret af teori og praksis, og at viden skabes i spændingsfeltet mellem disse to poler – mellem den sociale konstruktion på den ene side og iagttagelse af den reale virkelighed på den anden.

Den teoretiske side udgøres af vores forestillinger om fortiden. De udgør vore forestillinger om den måde mennesker har levet på, den måde deres kultur og historie har været udformet på, og har ændret sig på gennem tid, samt de årsags-virkningsforhold, der har hersket, og som har været med til at betinge den konkrete historiske udvikling. Det er forestillinger som tager udgangspunkt i os selv og den måde vi i bredeste forstand opfatter verden omkring os som konstitueret på,

Arkæologiens praksis manifesterer sig gennem udgravningen af lokaliteter, undersøgelsen af lokaliteternes forhold til det omgivende landskab, og gennem behandlingen af det indsamlede oldsagsmateriale. Praksis er styret af den faglige metodik. Metode betyder undersøgelsesmåde, og bruges normalt i betydningen "systematisk måde at gøre noget på".

Den fortælling, vi skaber om fortiden, er bundet op i vort teoretiske univers. De sociale konstruktioner, vi er en del af, giver fortællingen dens fokus, struktur og stil, men det konkrete indhold af fortællingen skabes ikke på dette grundlag alene. Det skabes i grænsefladen mellem de sociale konstruktioner og virkelig-

heden, som den fremtræder gennem den arkæologiske praksis. Skabelsesprocessen styres af vores metodik, som udgør bindeledet mellem teori og praksis, og derfor har stor indflydelse på indholdet af fortællingen om fortiden.

Udgravningens rolle i den videnskabelige proces

"Forskningen er en erkendelsesproces, der hviler på et samspil mellem teori og praksis. Udgravningssituationen er den vigtigste form for praksis i arkæologien, og følgelig sker den vigtigste del af den arkæologiske forskning ikke bag et skrivebord eller i et magasin. Den sker under selve udgravningen, hvor teorien – hele den gravende arkæologs teoretiske og videnskabelige baggrund – sættes op og afprøves mod det kildemateriale, vedkommende undersøger" (Madsen 1988:21). Dette var mit udgangspunkt for 15 år siden, og det er det stadig. Den arkæologiske udgravning er det centrale udgangspunkt for arkæologisk praksis. Uden udgravningen har oldsagerne ingen kontekstuel baggrund, og uden viden om lokaliteterne bliver analysen af dem i landskabet til en ensidig affære.

Jeg har ovenfor gjort rede for den synsvinkel, jeg har på forholdet mellem teori og praksis i arkæologien. Den er, tror jeg, overensstemmende med de fleste arkæologers opfattelse, selv om nogle sikkert vil hælde mere til realisme og andre til konstruktivisme. Et er imidlertid hvilken holdning vi påberåber os omkring udgravningens placering i den videnskabelige proces som udtryk for praksis, noget andet er udfra hvilke præmisser de arkæologiske udgravninger gennemføres. Her tænker jeg primært på de præmisser, der er nedfældet i lovgivningen, og som udmøntes i administrativ praksis omkring udgravningerne.

Det forekommer ret klart, at den måde de arkæologiske udgravninger officielt anskues på, og den måde dette udmøntes på i den ramme for praksis, der lægges ned over udgravningerne, bundes i en realisme model for forskningen inden for hvilken: "det er meningsfyldt at tale om at redde det arkæologiske kildemateriale fra

truende destruktion ved en massiv udgravningsindsats. Kildematerialet kan i forlængelse heraf uden videre gemmes på museerne som en forudopsparing for kommende generationers forskning. Selv teknisk dårligt udførte gravninger med ukvalificeret mandskab er at foretrække frem for slet ingen gravninger, for også en dårlig udgravning vil føre til, at en lille smule af kildematerialet bliver reddet.” (Madsen 1988:21).

Det sidste citat er 15 år gammelt, men er desværre ikke uaktuelt. Det virker paradoksalt, at arkæologer, som i dag ikke vil synes om at blive betegnet positivister, accepterer at gennemføre udgravninger ud fra principper, som har sine rødder i den positivistiske realisme. Jeg skal med det samme tilføje, at denne situation bestemt ikke er speciel for Danmark. Vi finder det samme i andre europæiske lande, og i nogle væsentligt mere markant end her. Det kan også med rette påpeges, at der på mange gravninger, inden for de rammer, der nu engang er udstukket, foregår seriøst og kvalificeret forskningsarbejde efter alt andet end positivistisk tankegang. Mit ærinde er ikke at kritisere nogen overhovedet for det arbejde de udfører, men derimod at få skabt en debat om den arkæologiske udgravning som arkæologiens centrale videnskabelige praksis.

Eksisterer objektive og udtømmende beskrivelser?

Forestillingen om, at det er muligt at producere en udtømmende beskrivelse kom under beskyldning af den processuelle arkæologi. Et af dens kernepunkter og vel dens største bidrag til arkæologien i almindelighed var, så banalt det måske end lyder, at svar kræver spørgsmål. Intet kan beskrives, uden at man først implicit eller eksplicit har formuleret, hvad det er, der skal beskrives. Mulighederne for ”hvad” er uendelige, og udtømmende beskrivelse eksisterer derfor ikke. Al videnskab, inklusive alle beskrivelser knyttet til den videnskabelige proces, er problemorienteret. Vi kan ikke registrere en gravning, uden at vi på en eller anden måde, om ikke andet i vore hoveder, har formuleret, hvad vi vil registrere (se f.eks. Binford 1964:426).

Koblet med den processuelle arkæologiske opfattelse af, at formålet med arkæologien var at afdække generelle lovmæssigheder for menneskets kulturelle adfærd, gjorde dette udgravningen til et regulært laboratorium. En gravnings formål var at belyse en bestemt problemstilling gerne af generel karakter. Derfor måtte man på forhånd nøje beslutte hvilke typer af informationer, man havde brug for til at belyse den aktuelle problemstilling, og efterfølgende lade dataindsamling og registrering styre og begrænse af denne problemstilling (se f.eks. Watson et al. 1971:114-121).

Den processuelle arkæologi satte ikke spørgsmålstegn ved, om man kan beskrive objektivt. Det gør til gengæld den post-processuelle arkæologi. Argumentet er her, at enhver beskrivelse involverer en fortolkning, og at denne fortolkning nødvendigvis må afspejle opfattelsen af det iagttagede hos den, der beskriver. Al beskrivelse er altså subjektiv. Lad os tage det helt banale eksempel, at vi i forbindelse med fyldbemærkelser ønsker at få farven på fylden angivet, og at vi derfor udstyrer dem, der skal beskrive fylden, med detaljerede farvekort, så beskrivelserne kan blive ”objektive”. Som resultat vil vi opleve, at den samme fyld sjældent beskrives ens af forskellige personer. Dette bunder til dels i, at fyldens farve sjældent er homogen. Det er derfor nødvendigt at vælge ”en karakteristisk farve” i fylden, og det valg vil sjældent falde ens ud. Endvidere opfatter næppe to personer farver ens, så også derfor vil farvebestemmelserne blive forskellige. Helt galt kan det naturligvis gå, hvis decideret farveblindhed er involveret. Dette er selvfølgelig ikke et argument mod at bruge farvekort, men kun mod at vi på den måde kan gøre beskrivelserne objektive.

Ovenstående eksempel er naturligvis trivielt. Mindre trivielt bliver det, hvis opgaven lyder på at beskrive et jordprofil. Opgaven er enkel: ”Udskil og tegn/beskriv lagene i et jordprofil”. Løsningen er alt andet end enkel, som alle, der har prøvet det, ved. Sæt en nyudklækket arkæologistuderende, en erfaren arkæolog og en geolog på samme opgave, og resultatet vil med garanti ikke blive ens. Den arkæologistuderende

vil være den mest "objektive". Vedkommende vil naturligvis se mere eller mindre det samme som de to andre, men vil ikke have en viden, der gør det muligt at skelne væsentligt fra uvæsentligt. Jeg har iagttaget dette gang på gang på seminargravninger med nye studerende. Deres umiddelbare tilgang til problemet er at registrere "hvad de ser", hvilket sjældent fører til et brugbart resultat.

Arkæologen og geologen vil være mere "vidende" i deres tilgang til jordprofilet, men heller ikke de vil formodentlig nå til samme resultat. Arkæologen vil fokusere på det, der kan opfattes som et resultat af menneskelige processer, medens geologen vil fokusere på det, der er et resultat af geologiske processer. Kerneproblemet i opgaven er nemlig ikke det at tegne og beskrive lagene i jordprofilet, men derimod at udskille dem. Et lag er ikke en fysisk enhed, som en genstand vi hiver ud af jorden. Det er en abstraheret enhed, som vi på basis af forskellige kriterier udskiller. Præcis hvilke kriterier vi anvender, vil være meget afhængigt af vores forståelse af, hvordan det lag, vi udskiller, er opstået. Vi iagttager nogle træk, som vi har en faglig baggrund for at forstå, og vi lægger derfor vægt på disse træk i udskillelsen. At udskille lag er en ren fortolkning, hvor vi både kan tale om personlig subjektivitet, og det der er endnu vigtigere for resultatet, nemlig den faglige subjektivitet, som jeg vil foretrække at kalde den.

Forskelligheden i arkæologens og geologens udskillelse af lag (og efterfølgende beskrivelse) er således primært et resultat af forskellig faglig baggrund og dermed også fokus på, hvad der er væsentligt, og hvad der er uvæsentligt. Det understreger det rigtige i, at svarene afhænger af spørgsmålene – al forskning er problemorienteret. At en arkæolog og en geolog når til forskellige resultater ud fra samme virkelighed betyder ikke, at deres resultater er mere eller mindre sande, men derimod, at de belyser forskellige aspekter ved virkeligheden. Denne skelnen er væsentlig, fordi den understreger, at der ikke er nogen universel og entydig måde at forholde sig til iagttagelserne fra en arkæologisk udgravning på, og at et samarbejde mellem to

forskere med forskellig faglig indsigt i væsentlig grad kan nuancere det billede, der opbygges. Med andre ord, jo større og jo mere alsidig faglig indsigt jo bedre resultat.

Kan vi afdække og redde kilden?

- Det arkæologiske kildebegreb til diskussion

Kan vi afdække en arkæologisk kilde? Svaret er, at det kan vi ikke, for kilden eksisterer ikke som et entydigt fysisk objekt. De arkæologiske kilder eksisterer ikke i deres egen ret, men udelukkende i kraft af, at vi erkender/udskiller dem som kilder. Det er på gravningen, medens vi graver, at kilden så at sige manifesterer sig for os som en abstraktion fra det fysiske kildegrundlag – den reale fysiske virkelighed. Kildens karakter og kvalitet er dels betinget af det fysiske kildegrundlaget, og dels af den viden og faglighed, vi lægger i udgravningen.

At skelne mellem kilde og kildegrundlag er ikke almindeligt og kan synes spidsfindigt. Min begrundelse for at gøre det er, at det vi normalt betegner kilderne, altså det der ligger i jorden, udgør en udefineret og uafgrænset del af den globale geologiske matrice. Der er ingen naturlige grænser, og intet steds står der skrevet "kilde" hen over de fysiske levn. Det er kun igennem vores iagttagelse af og abstraktion fra den globale matrice, at kilden eksisterer. Det samme kildegrundlag kan alt efter iagttagelsessituationen give anledning til vidt forskellige kilder.

En udgravnings kvalitet hviler, ud over tilstrækkelige økonomiske ressourcer og kildegrundlagets kvalitet, på skoling af udgraverne. Er deres skoling dårlig, er deres forhåndsviden om den del af fortiden kildegrundlaget relaterer til begrænset, og ved de kun lidt om den metodik, der er rammen omkring den arkæologiske udgravning, så bliver den kilde, der beskrives i dokumentationen fra gravningen, en dårlig og mangelfuld kilde.

Den arkæologiske udgravning er, *qua* det at den udgør praksis, et kernepunkt i den videnskabelige proces. Det er en integreret del af videnskaben arkæologi, og normerne for, hvad der er god praksis er helt og holdent et an-

liggende for videnskabens udøvere. Alle kan lave en udgravning og alle kan have en mening om fortiden, men i og med at samfundet har institutionaliseret arkæologi som en videnskabelig akademisk disciplin så følger det også, at alt, hvad der fra samfundets side udføres i arkæologiens navn, er underkastet det normsæt, der udvikles i faget. Der er indført et monopol, som må respekteres, også når det gælder fastsættelsen af rammerne for den arkæologiske udgravning.

Kan vi gennem udgravning ”redde” en arkæologisk kilde. Svaret på dette spørgsmål er vanskeligt. Hvis vi tænker på kildegrundlaget som en del af den uafgrænsede fysiske virkelighed, så er svaret naturligvis nej. Hvis vi tænker på kilden som en abstraktion fra kildegrundlaget, etableret gennem udgravningsforløbet, så er svaret knap så klart. Vi kan dokumentere vores abstraktion i form af beskrivelser og fortolkninger på papir, film eller i digitalt format, men vi kan ikke påstå, at vi dermed har reddet kilden som sådan. Problemet er, at kilden kun eksisterer i kraft af en dynamisk interaktion med kildegrundlaget. I takt med at udgravningen skrider frem, destruerer vi kildegrundlaget, og dermed dør kilden så at sige også, fordi dens eksistens er betinget af interaktionen. Til gengæld etablerer vi en beskrivelse af kilden. En beskrivelse af, hvad vi så og tænkte, da vi havde en ”levende” kilde, der eksisterede i vore hoveder i spændingsfeltet mellem vores teoretiske viden og vores praktiske håndtering af kildegrundlaget. Det vi får er et dokument, som beskriver en konkret historisk situation omkring en kilde.

Udgravningens historiske dimension

I den processuelle arkæologi opfattedes udgravningen nærmest som arkæologiens laboratorium, men sammenligningen holder ikke. Karakteristisk for et laboratorium er, at man under kontrollerede forhold kan gennemføre det samme eksperiment igen og igen med samme resultat, hvis alle parametre holdes konstante. Det vil være meget vanskeligt at indrangere en udgravning under naturvidenskabernes opfattelse af begrebet eksperiment. De krav, der stilles til kontrol over alle para-

metre i iagttagelsessituationen ligger milevidt fra den individualiserede situation, som enhver udgravning udgør. En udgravning kan ikke gentages, og to udgravninger kan aldrig blive ens, fordi de forholder sig til to forskellige historiske situationer. Hver eneste udgravning repræsenterer en unik konfrontation mellem viden og empiri – mellem teori og praksis.

Kan vi rette i udgravningsdokumentationen

Vi kan ikke gøre et udgravningsresultat om, og derfor bliver hver eneste udgravningssituation til en historisk begivenhed med sit eget uafhængige forløb. Den dokumentation vi producerer på gravningen får *de facto* status af at være et historisk kildemateriale, og historiske kildematerialer kan man naturligvis ikke sådan uden videre rette i eller skrive om. Traditionelt håndterer man dette problem ved i umiddelbar forlængelse af en gravning og den præliminære bearbejdning af denne at skrive en ”afsluttende beretning”, som skal indeholde alle de informationer, beskrivelser og fortolkninger, som blev nedfældet på gravningen. Denne beretning udgør derefter det historiske kildemateriale til gravningen. I dette kan der hverken slettes, rettes eller tilføjes informationer. Det er til evig tid ukrænkeligt som historisk kildemateriale. Alle nye informationer af relevans for forståelse af udgravningen og alle nye fortolkninger af den berører ikke dette dokument. Problemet er imidlertid ikke helt så enkelt, som det her udlægges. Der har altid eksisteret en gråzone omkring det, som jeg skal vise i det følgende, men det der nu for alvor giver problemer med denne fremgangsmåde er overgangen fra papirbaseret til digital registrering.

Det blev ovenfor betonet, at udgravningen destruerer kildegrundlaget, og at kilden derfor er død, når udgravningen er overstået. Det er imidlertid en sandhed med modifikationer. Karakteristisk for en udgravning er jo netop, at vi bringer noget af kildegrundlaget med os hjem. Det kan være genstandsmaterialet, forskellige typer af prøver, eller hele jordsøjler og profilafræk. Det er alt sammen noget, der kan gøres til genstand for en praksissituation, hvor nye kilder etableres. Disse kilder har deres egen separate udsagnskraft, men de har også direkte

implikationer for dokumentationen af gravningen. Alle de ovenfor nævnte ting kan f.eks. sige noget om de udskilte lag i jordprofilerne og deres karakter, hvilket kan få os til at revidere vores opfattelse af disse efter at udgravningen er afsluttet. Det samme kan man for så vidt også sige om fotos fra gravningen. Et godt foto af en jordprofil, der bliver digital billedbehandlet, kan vise aspekter ved jordprofilet, som man ikke var i stand til at se, da man sad foran det. Et sådant billede kan give anledning til revurdering af den dokumentation, der blev lavet på gravningen.

Vi er imidlertid i et dilemma her. Det, vi iagttog på gravningen og nedfældede i vores dokumentation, kan vi som ovenfor nævnt ikke efterfølgende rette. Da jeg i 1977 udgravede Rudelanhøjten registrerede jeg et profil gennem højsiden ind til den ene af de to stenkister i højen. Umiddelbart omkring kisten var der omfattende forstyrrelser, men af det, der var bevaret, mente jeg klart at kunne dokumentere, at kisten var primær i højen, og det profil, der blev tegnet, synes at dokumenterer dette, således som det også blev argumenteret i publikationen (Madsen 1980:87). Langhøjens datering som tidligneolitisk ligger fast, men C-14 dateringer af knoglemateriale fra kisten, metal- og stilistiske analyser af en kobberskive i kisten og sammenligninger af kistekonstruktionen med andre kister har vist, at såvel kiste som indhold må stamme fra begyndelsen af Mellemneolitikum B (Klassen 2000:198-209). Jordprofilet blev således formodentlig fejltolket, da det blev registreret, men det berettiger ikke til, at der laves rettelser i registreringerne.

Der er imidlertid andre situationer, hvor det efter almindelig praksis er acceptabelt at rette i det, der blev nedskrevet på gravningen. På større fladegravninger sker det tit, at man først ved sammentegningen af planerne i forbindelse med beretningsarbejdet bliver opmærksom på huse, der tegner sig ud fra deres tagbærende stolper. Det kan være, at nogle af disse stolpehuller på gravningen er blevet betegnet som gruber eller blot fyldskifter. I erkendelsen af, at de indgår i et mønster, der tegner et hus, kan vi helt legalt ændre deres kategorisering til stolpehul. Vi kan med andre ord i denne situation tillade os at

genklassificere og dermed genfortolke dem. Argumentet herfor er, at vi med denne ændring ikke rører ved noget, som var en erklæret iagttagelse på gravningen, eller en fortolkning baseret på en konkret kontekstuel sammenhæng i nogle iagttagelser, men derimod en kategoriserende fortolkning baseret på analogi.

Disse eksempler kunne pege på en skelnen mellem observation og fortolkning, hvor alt, hvad der er erklæret som observeret på gravningen eller direkte betinget heraf er helligt, medens vi kan ændre det, der står som kategoriserende fortolkninger. Helt så enkelt er det imidlertid ikke, for bag enhver observation ligger der en fortolkning, og bag enhver fortolkning ligger en observation. Det er ikke muligt, vil jeg hævde, at give entydige retningslinier for, hvornår det er acceptabelt at vi retter og hvornår ikke. Det er den individuelle situation koblet med vores fagetik, der afgør det. Lad os se på lidt yderligere eksempler.

På en gravning registrerer vi lagsammensætningen ud fra en fastlagt norm. For et givet lag har vi "observeret", at dette består af "fint sand". Vi har samtidig udtaget en prøve af laget, og ved målinger af kornstørrelserne finder vi, at laget i følge normen bestod af groft sand. Vi kan her godt rette den registrerede sammensætning til groft sand. Havde vi ikke haft en jordprøve, kunne vi imidlertid ikke have rettet den registrerede sammensætning, selv om vi var overbeviste om, at der var tale om en fejlobservation, fordi alle omgivende lag var registreret som groft sand. I dette tilfælde kan vi altid rette en erklæret observation, fordi vi har bevaret den del af kildegrundlaget, der har direkte relevans til observationen.

Lad os tage et lidt mere kompliceret eksempel, med situationen nævnt ovenfor, hvor jeg tilsyneladende fejlfortolkede et jordprofil. Hvis nu dette profil var blevet fotograferet med farveoptagelser (de eksisterer selvfølgelig – men hvad der følger er hypotetisk) Hvis der i profilet var indsat målfaste punkter, så hvert billede digitalt kunne rettes op og gøres målfast. Hvis jeg gennem digital manipulation af billederne fik så meget klarhed, at jeg kunne etablere og

tegne en anden og "rigtigere" fortolkning af jordprofilet. Hvis alt dette var tilfældet, kunne jeg så tage denne nye tegning og gå ned i arkivet og lade den erstatte den gamle tegning? Jeg er overbevist om at alle ville sige højlydt nej.

Alle arkæologer ved, at der sker rettelse i udgravningsregistreringerne i bearbejdningsfasen op til afleveringen af beretningen. Omfanget og karakteren af rettelserne bliver ikke dokumenteret, så vi kender det ikke. Meget er selvfølgelig banaliteter som rettelse af sproglige fejl eller rettelser i indmålinger, hvor det er åbenlyst, at den, der har indmålt, er kommet til at bytte om på x og y koordinaterne. Andre rettelser kan derimod udmærket tænkes at være yderst betænkelige. Den endelige grænse for rettelser sættes først i det øjeblik beretningen bliver nedfældet på papir og afleveret. Derefter er ingen rettelser mulige, men hvad der er gået forud fortaber sig i uvisheden.

Begivenheden

– et nøglebegreb i udgravningsdokumentation

Et dokument er et dødt medie. Det står, som det var, da det blev skrevet. Vi kan ganske vist rette i det, men vi kan ikke gøre det uden at det kan ses, så rettelser bliver blot et nyt "lag" på dokumentet. Hele vores "faglige" hukommelse er forankret som notater i protokoller, som dokumenter i arkivskabe, og som bøger på biblioteker. Ud over indholdet har hvert notat, dokument eller bog en datering, som giver vores hukommelse en tidsmæssig dybde og vores viden en historisk dimension.

Det digitale medie er levende. Vi opbevarer ganske vist digital information i "død" form, f.eks. på en harddisk eller en CD, men vi kan ikke læse informationen i denne form. Vi er nødt til at "genoplive" den ved at lægge den ind i et program, der kan præsentere den for os, og i dette stadie er den levende. Der kan slettes, rettes og tilføjes information uden at det sætter sig det mindste spor. I det omfang, vi opbevarer vores information digitalt, har vi potentielt et meget stort problem med at holde styr på, hvornår informationen er fra, og hvem der er ansvarlig for den.

Jeg kan illustrere problemet med et eksempel hentet fra registrering af fortidsminder. I Arkansas blev jeg i 1991 præsenteret for en praksis omkring deres SMR (Sites and Monuments Record), der overraskede mig (Larsen & Madsen 1991:30). Hvis de f.eks. havde en høj registreret i deres database, og ved en besigtigelse fandt, at højen ikke længere eksisterede, fordi der var bygget et hus, hvor den havde ligget, så slettede de den ganske enkelt i databasen. Begrundelsen herfor var, at deres SMR var beregnet til at administrere fortidsminderne, og et fortidsminde, der ikke længere eksisterede, havde ingen interesse i den sammenhæng. Ligeledes, hvis et monument skiftede udseende, fordi det blev udsat for beskadigelse eller nedslidning, så erstattede man den eksisterende beskrivelse, med en der passede med de nye forhold.

I den danske SMR (Sognebeskrivelsen) gribes sagen helt anderledes an. Her opereres med begivenheder, dvs. registreringer udsprunget af forskellige kildesituationer i forhold til monumentet. En af disse kan være at monumentet ikke eksisterer længere, men som regel er det blot sidestillede observationer af monumentet ved forskellige lejligheder. Ofte er de observationer, som de enkelte begivenheder afspejler, modstridende. F.eks. er det ikke ualmindeligt at det samme monument beskrives så afvigende ved to begivenheder, at mindst en af observationerne må være forkert.

Det er klart, at i det øjeblik, man lægger nye dokumenter til en sag, så etablerer man nye begivenheder. Dette var situationen, da man tog fat på det over 100 år gamle arkiv, der udgjorde den oprindelige sognebeskrivelse, hvor der til hver lokalitet lå et antal dokumenter med forskellig datering og forskellig baggrund. Det var dette, der skabte ideen om en begivenhedsopdeling i den elektroniske version af sognebeskrivelsen. Den samme erkendelse er hidtil ikke slået klart igennem ved forsøgene på at gøre dokumentationen af udgravningen digital, men der er ingen tvivl om, at det er nødvendigt. Det er en problemstilling jeg vil uddybe i den næste artikel

Vi må nødvendigvis i tilknytning til gravninger indarbejde en praksis, der modsvarer den, vi har ved sognebeskrivelsen, nemlig at man altid opfatter beskrivelse og fortolkning som del af en begivenhed. En begivenhed er altid, som navnet antyder, historisk forankret. Det betyder, at den ud over "hvad" har egenskaberne "hvor", "hvornår" og "hvem". Det udsagn som begivenheden udmønter sig i, bør vi frede som et historisk kildemateriale. Så svaret på spørgsmålet om, hvad vi kan tillade os at ændre, er i den sidste ende – intet. Nye observationer og nye fortolkninger skal tilføjes som del af nye begivenheder. De gamle "forældede" observationer og fortolkninger, skal forblive, fordi de er en del af begivenheder, som er historisk beskyttede.

Det historiske dokumentes ukrænkelighed

Det kan være fristende at opfatte kravet om den skrevne beretning, der skal afleveres i direkte forlængelse af gravningen, som et eksempel på positivistisk tankegang, men man kan også opfatte det som et princip om, at en dokumentation for, hvad der er beskrevet og fortolket på gravningen som en historisk begivenhed, skal afleveres her og nu, inden den bliver udsat for efterrationaliseringer. Man har jo altid kunnet tilføje dokumenter til sagen, med nye observationer og nye fortolkninger. Ingen, tror jeg, har nogen siden hævdet, at beretningen var den endelige "sandhed" om gravningen, og hvis man sammenligner formelle beretninger med senere publikationer, vil man ofte kunne spore markante forskelle.

Tak til Mads Holst, Henning Høgh Laursen og Jette Rostock for kommentarer til denne artikel.

Litteratur

- Binford, Lewis R. 1964
A Consideration of Archaeological Research Design.
American Antiquity 29, 425-441
- Hodder, Ian 1999
The Archaeological Process. An Introduction.
Blackwell Publishers Ltd, Oxford.

Samtidig er der grund til at understrege, at blot fordi alt på et eller andet plan er fortolkning, og fortolkning er løbende betinget af vores vurderinger af de forhåndenværende oplysninger, så kan vi ikke, som det har været foreslået (Hodder 1999:87), rette i vores beskrivelser fra en udgravning. Det falder simpelt hen på den historiske dimension af dokumentationen. Vi kan ikke genskrive Saxo, fordi vi ikke tror på det han skrev, og vi kan ikke genskrive dokumentationen fra en gravning, fordi vi ikke tror på det udgraverne har skrevet (heller ikke hvis det er os selv). I begge tilfælde kan vi mistro dem og give udtryk for, hvad vi mener, der burde have stået, men hvad de skrev, det skrev de, og det står.

I denne første artikel har jeg fokuseret på udgravningens rolle som videnskabelig praksis i arkæologien. Fokus har ligget på det overordnede holdningsmæssige plan. Det ligger imidlertid i begrebet praksis, at der også er en mere håndgribelig side af videnskabelig praksis. Denne er netop nu særdeles relevant at tage op til diskussion. Overgangen fra papirbaseret til digitalbaseret registrering og dokumentation rejser en række spørgsmål og problemer, som arkæologien er nødt til at forholde sig til. Den næste artikel i Arkæologisk Forum vil behandle dette aspekt.

- Klassen, Lutz 2000
Frühes Kupfer im Norden. Untersuchungen zu Chronologie, Herkunft und Bedeutung der Kupferfunde der Nordgruppe der Trichterbecherkultur. Jutland Archaeological Society, Højbjerg.

Larsen, Carsten U. & Torsten Madsen 1991

EDB ved amerikanske museer og i amerikansk arkæologi. *Kark Nyhedsbrev 1991 Nr. 4*:21-36.

Laursen, Henning Høgh 2002

Reflections on the Philosophy of Science – beyond Realism and Constructivism. *Sats. Nordic Journal of Philosophy, Vol 3. No. 1*:83-101.

Madsen, Torsten 1980

En tidligneolitisk langhøj ved Rude i Østjylland. *Kuml 1979. Årbog for Jysk arkæologiske Selskab*, 79-108.

Madsen, Torsten 1988

Prioritering i arkæologien – et diskussionsbidrag. *Arkæologiske udgravninger i Danmark 1987*.

Malmer, Mats 1980

Om arkeologiens teori, metod och material. *Fornvännen 75*: 260-265.

Shanks, Michael & Christopher Tilley 1987

Reconstructing Archaeology. Theory and Practice. Cambridge University Press, Cambridge.

Watson, Patty Jo, Steven A. LeBlanc & Charles L. Redman 1971

Explanation in Archaeology. An Explicitly Scientific Approach. Columbia University Press, New York.